על קוסמות, אשליות, ותכסיסי שולחן

תערוכת היחיד של כרם נאטור "חזרו אחריי" המוצגת בימים אלו בגלריה לאמנות אום אל-פחם הינה מעין שיר יום הולדת לאמן/קוסם שנולד זה עתה. בר ירושלמי מבקר בתערוכה וחוזר עם מחשבות על ההבדל בין אחיזת עיניים לקסם אמיתי.

ביקורת מאת בר ירושלמי ספטמבר 17, 2018

״הקוסם״ הוא הקלף הראשון ברוב חפיסות הטארוט המסורתיות. פנים רבות לו ושמות רבים אף יותר. דמותו מופיעה כבר בחפיסות הקדומות ביותר מאמצע המאה ה-15, שם הוא מתקרא השרלטן (מצרפתית: Bateleur Le), מוכר האשליות, התכסיסן או הלהטוטן (מאיטלקית: il bagattelo/il bagatto). הוא עומד מאחורי שולחן עץ פשוט ועליו כלי אומנותו - כדורים וגביעים הפוכים, סכינים ומטבעות - שקרים קטנים של אחיזת עיניים ותזוזות ידיים מהירות. בדיאלקט המילאנזי המילה להטוטן (il bagatello) יכולה להתפרש כסנדלר1, תכסיסי הגביעים הופכים לפתע לכלי עבודתו של יצרן הנעליים, והלהטוטן - לאומן. רק בתקופות מאוחרות יותר, עם עליית התנועות הספיריטואליסטיות של תחילת המאה ה-20, אשף האשליות שינה פניו ובמקום השרלטן או איש המלאכה נולד ״הקוסם״ (magus), שביקש לדעת כוחות הגדולים ממנו. אביזרי הרמאות שינו צורתם והפכו לחפצי כוח קדושים, והשרלטן פשט את גלימתו מלאת החורים ולבש את לבושו הטקסי של כהן הקסם. מי שהתחיל את חייו בתחבולות, ברמיה ובהטעיה, הופך עם הזמן לאשף המציאות, זה הנוגע בטבעם המיסטי של החיים. הוא מחבר ״עליונים ותחתונים״: מצביע בידו האחת מטה אל עולם החומר ובידו האחרת אל השמיים ואל כל העולמות האחרים שאינם מתגשמים בגוף.

RWS_Tarot_01_Magician-2.jpg

[1]מימין: רופא אליל, מחפיסת הטארוט של מרסיי. משמאל: הקוסם (I), מחפיסת הטארוט ריידר-ווייט

ואכן, תורת הקסם מתעתעת, ולא פחות מכך דמותם מחליפת הצורה של העוסקים בה. כך גם במקרה המוזר של האמן כרם נאטור, שתערוכת היחיד שלו "חזרו אחריי" (אוצרת: אירנה גורדון), המוצגת בימים אלו בגלריה לאמנות אום אל-פחם, הינה מעין שיר יום הולדת לאמן/קוסם שנולד זה עתה מתוך אשפתות תכסיסני הרחוב.

בסצנת הפתיחה של הסרט המרכזי בתערוכה ניצב האמן בחדר סלון גדול, מקושט בבלונים ודגלים, מוקף בבני משפחתו שהתכנסו יחד. ״הסרט הזה בלי כתוביות״ מודיע האמן בשלוש שפות לקול מחיאות כפיים. ״צופה יקר, מברוק, אתה עדיין בחיים״.

[2] KaramNatour_RAM_01.jpg

[3]כרם נאטור, סטילס מתוך עבודת הוידאו "חזרו אחריי", 2018
הגלריה לאמנות אום אל פחם

למי שמכיר מעט את עבודותיו הקודמות של נאטור, השימוש בכוח השפה והמילים אינו רק עיסוק בסמיוטיקה פשוטה, כי אם כלי משחק מרכזי שעימו הוא עובד ומייצר מניפולציות בעולם סביבו. כך למשל בעבודה*Yoman* מ-2014, הוא ואחיו התאום יושבים על הרצפה ומחקים קולות של בעלי חיים לפי הוראותיה של אמם. או בעבודה*Heat in M y Head*מ-2015, שנפתחת בבקשה מאמו שתדבר רק בעברית ולא בערבית. השפה עבור נאטור היא כמו סצנת קרב, משחקי כוחות, ומי שיודע את המילה הנכונה, את השם הנכון, את השפה הנכונה, הוא זה שלו השליטה על האחר.[2]

ההודעה על הויתור על השימוש בכתוביות עם תחילת הסרט הנוכחי היא בחירה מודעת של האמן לוותר על גלגלי העזר שלו עצמו: היכולת להיות מתורגם ומובן לצופה. זהו גם ויתור על כוחו כיוצר וכמניפולטור של המילה. הסרט הזה יהיה בלי טריקים זולים, הוא מכריז, ומזכיר לנו שאנחנו עדיין בחיים; הדימוי יכול להתקיים גם בלי להיות מתווך על ידי השפה. על שולחן עבודתו של הקוסם-האמן המילים אינן רק מסמנות - הן מורות דרך המחזיקות במשמעות וכוח. הוא מבקש מאיתנו, ממשפחתו, מהמקום בו הוא חי ״לחזור אחריו״, להיות מורה דרך בנתיב החדש שבו הוא הולך עתה.

בסצנה נוספת ניצב נאטור כשמאחוריו כל הגברים במשפחתו המורחבת. הוא מבקש מהם לחזור אחריו ואומר: ״אני אדם״, ״אני כאן״, ״אני חיה״, ״אני מספר״. כמו תלמידי בית ספר הם מצחקקים וחוזרים אחריו בחדווה. במעין תמונת ראי, בסצינה אחרת בסרט, מצולמות הנשים במשפחתו על רקע שחור, כשהן אוחזות צלחות בידיהן. כל אחת בתורה שוברת את הצלחת שבידיה ואומרת: lנכسر الشر (elshar inkasar; הרוע נשבר). כמו טקס 'תשליך' או גירוש עין הרע, ניצבות אמהות השבט ומשתחררות מכבלים בלתי נראים, אולי אישיים ואולי קולקטיביים. המצלמה ניצבת כעדה למעשה ומנציחה אותו.

[4] KaramNatour_RAM_08.jpg

[5]כרם נאטור, סטילס מתוך עבודת הוידאו "חזרו אחריי", 2018
הגלריה לאמנות אום אל פחם

האם פעולות אלה נשארות בגבולות המחווה הסימבולית, או שמא הן מצליחות לחרוג ממנה ולהיות דבר מה בעל משמעות נפרדת, כזו שאינה מצריכה את כתוביות התיווך של עולם האמנות או של השפה? האם נאטור הוא אמן אשליות, להטוטן או קוסם? על מנת לענות על שאלה זו נראה שנצטרך להניח כמה הנחות בסיס להגדרה מהו קסם.

בסקירה רחבה, מושג הקסם (Magic) מופרד לשתי הגדרות שונות: הראשונה היא עולם האשליות, זריזות ידיים ופעלולים מכניים שתפקידם להתל בצופה ולגרום לו לפקפק במראה עיניו. השניה היא הגדרה מתחום האנתרופולוגיה ומחקר הדתות (מה שלעיתים יקרא מאגיה או Magick), המבקשת להגדיר מערכת אמונות ופרקטיקות סוציאליות שאינן נכנסות לתחום שיפוטן של הדת או המדע. מרסל מאוס (Mauss), סוציולוג ואנתרופולוג מהמאה שעברה, בחיבורו*תיאוריה כללית של הקסם*, מנסה לנסח הנחות יסוד למושג הקסם. על פי תיאורו, קסם (במובן האנתרופולוגי) הוא פעולה סוציאלית שמתעלת כוחות חברתיים קולקטיביים הנוצרים דרך מערך של אמונה משותפת. מאוס מתייחס למושג הקסם כאל תופעה המופיעה בכל חברה, עירונית או שבטית, אשר מלווה את הקהילה כחוט שני של אמונה קולקטיבית המשתמרת לאורך הדורות.[3] הקוסם, על פי מאוס, עובד עם כוחות ומסמנים קולקטיבים כגון חוק, מנהג, שפה ואסתטיקה, ומתרגם אותם דרך הריטואל לפעולות פרקטיות בעלות משמעות לכלל הקהילה (ריפוי, חיזוי העתיד, הסרת קללה וכו׳).

בחזרה לעבודת הקסמים של נאטור: נראה שהוא עונה על אותן הגדרות בסיס. כפי שתיארתי, נאטור פונה לבני משפחתו, גברים ונשים, מבוגרים וצעירים, ומבצע פעולות של תקשורת וחיבור ביניהם דרך ההתייצבות המשותפת אל מול המצלמה. בין אם דרך שבירת צלחות או באמצעות שיעור בערבית, הוא משתמש במסמנים החברתיים של שפה ודימוי ומייצר טקס ריפוי דרך הגוף המשפחתי שאליו הוא שייך, קונסטלציה מורכבת ורבת שכבות שבתוכה הוא יוצר פעולות של ניתוץ, תיקון, למידה ואיחוי.

כחסיד של תולדות הוידאו, שוזר האמן בעבודותיו ציטוטים מעבודות מפורסמות מראשית עידן הוידאו ארט, תור הזהב של אמנים כברוס נאומן (Nauman), ג׳ון בלדסרי (Baldessari), ג׳וזף קוסות׳ (Kosuth) וכריס ברדן (Burden), כאשר המצלמה הביתית היוותה מרחב חדש ובתולי לגילוי ופריצה של המדיום. נאטור חוזר אל אותן עבודות איקוניות כמאמין השב ומשוחח עם הוריו הקדמונים, הוא מתקשר עם הגינאולוגיה של הוידאו ומסמן את החלוצים והאבות המייסדים שמאפשרים לו לבצע את הפעולות הטקסיות. הפנייה אל הגוף המשפחתי היא גם פנייה אל אילן היוחסין שמבצע הטקס משייך את עצמו אליו.

בעבודת מפתח נוספת בתערוכה*Alive* מ-2018, נאטור מצלם מתוך מכונית שנוסעת ברחבי שפרעם, עיר הולדתו. הוא מושיט את ידו החוצה ומצביע על אנשים, חפצים ומקומות. ״הבית הזה חי״, ״הציפורים האלה חיות״ ״הכנסייה הזו חיה״ ״האנשים האלו חיים״, הוא חוזר ואומר בהטיות שונות על כל דבר שאצבעו מסמנת. הכל חי, הוא מזכיר ומצביע במחווה

פשוטה ומעוררת חמלה. בהצבעתו אין היררכיה בין בני אדם, בעלי חיים, חפצים ומקומות, למעט ההכרה באנרגיית החיים השוררת בכל.

בין אם מדובר בגוף המשפחתי הפיזי או בגוף הקולקטיבי של עולם האמנות, פעולת ההנכחה של החיים היא העומדת בבסיס פעולותיו של נאטור ומאפשרת לו לייצר מרחב של אמון בינו לבין השחקנים המשתתפים בסרטיו והצופה שמביט בהם. הקוסם במקרה זה אינו יכול לפעול לבד, והוא תלוי באמון של הקהילה בו (במקרה הזה בני משפחתו) ובפעולותיו על מנת להצליח להעניק כח לקסמיו.

[6] Alive2018_01.jpg

[7]כרם נאטור, סטילס מתוך עבודת הוידאו Alive
מתוך התערוכה "חזרו אחריי", 2018, הגלריה לאמנות אום אל פחם

[8] Alive2018_02.jpg

[9]כרם נאטור, סטילס מתוך עבודת הוידאו Alive
מתוך התערוכה "חזרו אחריי", 2018, הגלריה לאמנות אום אל פחם

בסצנה המשמעותית ביותר בסרט משתתפים האמן, דודו, וכן בן ובת דודתו. מדובר בלונג-שוט אחד, שאותו מנהל הדוד בלבד, באופן חריג ביצירתו של נאטור. בחדר צר וקטן לוחש הדוד לכל אחד מהמשתתפים את תפקידו בקונסטלציה ומציב אותו במקומו במחזה. נאטור מוצב במרכז בתפקיד השמש, בן הדודה כארץ ובת הדוד כירח, ושניהם סובבים סביב השמש. בריקוד גמלוני ורציני מבצעים כל המשתתפים את תפקידיהם במערכת השמש, הם מסתחררים ונעים בחלל הזעיר בזמן שהדוד נע ביניהם בתנועות בימוי מסתוריות ומסדר אותם בחדר בהתאם להיגיון פנימי נסתר. בשלב מסוים בסצנה, משתנים סדרי הדברים. השמש ניתקת ממקומה במרכז הקוסמוס, וכל גרמי השמיים מתערבלים יחד ללא סדר, מותירים את הדוד המכשף לבדו בחדר בשעה שהוא ממשיך להתבונן אל המצלמה בתנועותיו הסתומות. ישנו דבר מה מהפנט בתיאטרליות של הסצנה הזו, שצולמה בטייק אחד בלבד ומותירה את הצופה חסר כלים להבנה מלאה שלה. החוקיות שמורה למשתתפים בה בלבד.

[10] KaramNatour_RAM_10.jpg

[11]כרם נאטור, סטילס מתוך עבודת הוידאו "חזרו אחריי", 2018
הגלריה לאמנות אום אל פחם

[12] KaramNatour_RAM_03.jpg

[13]כרם נאטור, סטילס מתוך עבודת הוידאו Alive
מתוך התערוכה "חזרו אחריי", 2018, הגלריה לאמנות אום אל פחם

הקסם, מסכם מרסל מאוס, ״הינו כל טקס שאינו לוקח חלק בשום כת מאורגנת: הוא פרטי, סודי, מסתורי ופונה בסופו של דבר אל האסור.״[4]בכך מאוס מסמן את הקוסם כדמות שאינה משתתפת בתרבות המאורגנת וההיררכית של הדת. מקורותיו הם בשולי החברה, וכוחו נמצא בקו המפריד בין אשליה למציאות. כמו דודו המכשף של נאטור, המערבל את כוחות היקום ואת סדר הדברים, כך גם האמן מגלם את תפקידו במהפכה השקטה של הסדר המשפחתי-מגדרי, משחק במשחקי שפה וזהויות כתעלולן מקצועי.

ההיסטוריה של הקסם בעולם מתעתעת מעצם טבעה, וכך גם טבעו של הקוסם (שהוא במקרה גם טבעו של האמן). הקו המפריד בין מראות שווא לבבואה אמיתית אינו ברור, כפי שאולי היינו רוצים. וכמו בכל מופע קוסמות טוב, האשליות אינן רק תחבולות סרק, והאמת, אם היא קיימת, נחווית בין טריק לפעלול, גלויה אך למעטים חדי העין.

[תערוכתו של כרם נאטור "חזרו אחריי"](#) [14](אוצרת: אירנה גורדון) מוצגת בגלריה לאמנות אום אל-פחם עד ה-27 בספטמבר 2018

- 1. (Bill Butler, Dictionary of the Tarot. (Schocken, 1975; ISBN 0-8052-0559-4
- 2.במסורות שמאניות רבות, לכל דבר ואדם יש את ״שמו האמיתי״ המבטא את מהותו האמיתי. ידיעת השם בידי אדם אחר מאפשרת לו להיות בעל שליטה על ישותו.
- 3. Mauss, M., 2001. *General Theory of Magic*. Taylor & Francis, Inc
- 4. "any rite that is not part of an organized cult: a rite that is private, secret, mysterious, and ultimately tending towards one that is forbidden" [15] Hanegraaff 2006 , p. 716;[16] Hanegraaff 2012 , p. 165.[16]

Source URL: http://tohumagazine.com/he/article/%D7%A2%D7%9C-%D7%A7%D7%95%D7%A1%D7%9E%D7%95%D7%AA-%D7%90%D7%A9%D7%9C%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%95%D7%AA%D7%9B%D7%A1%D7%99%D7%A1%D7%99-%D7%A9%D7%95%D7%9C%D7%97%D7%9F

Links
[1] https://tohumagazine.com/sites/default/files/RWS_Tarot_01_Magician-2.jpg
[2] http://tohumagazine.com/he/file/karamnatourram01jpg
[3] https://tohumagazine.com/sites/default/files/KaramNatour_RAM_01.jpg
[4] http://tohumagazine.com/he/file/karamnatourram08jpg
[5] https://tohumagazine.com/sites/default/files/KaramNatour_RAM_08.jpg
[6] http://tohumagazine.com/he/file/alive201801jpg
[7] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Alive2018_01.jpg
[8] http://tohumagazine.com/he/file/alive201802jpg
[9] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Alive2018_02.jpg
[10] http://tohumagazine.com/he/file/karamnatourram10jpg
[11] https://tohumagazine.com/sites/default/files/KaramNatour_RAM_10.jpg
[12] http://tohumagazine.com/he/file/karamnatourram03jpg
[13] https://tohumagazine.com/sites/default/files/KaramNatour_RAM_03.jpg
[14] https://www.ummelfahemgallery.com/single-post/2018/07/05/%D7%9E%D7%A7%D7%91%D7%A5-%D7%AA%D7%A2%D7%A8%D7%95%D7%9B%D7%95%D7%AA-%D7%97%D7%93%D7%A9---30-6-2018
[15] https://en.wikipedia.org/wiki/Magic_(supernatural)#CITEREFHanegraaff2006
[16] https://en.wikipedia.org/wiki/Magic_(supernatural)#CITEREFHanegraaff2012